

A FELTÉTELES MELLÉKMONDATOK STILISZTIKAI SZEREPE A MAI MAGYAR NYELVBEN.

Dr. Márta Jánosné Kepecz Valéria 1958. évf. Magyar- és Finnugor szak.

A feltételes mellékmondatok grammatikai, tartalmi és logikai szempontból nyelvünk nélkülözhetetlen alkatrészei, ugyanakkor a funkciójukon túlmenően stilisztikai szempontból is rendkívül jelentősek.

Stilisztikai vizsgálatuk nagyon sok érdekességet rejt magában, szinte minden egyes mondat más, - más megfigyelési szempontot kínál - ez az oka annak, hogy nehéz volt egy bizonyos rendszert felállítani. Azonban így talán még hiebben tükröződnek ennek a mondatfajtának a legáltalánosabb, legjellemzőbb tulajdonságai: a rendkívül árnyaltság és sokszínűség.

Egyes nyelvészek is szemantikai sajátásaik mellett főleg stilisztikai szerepüket hangsúlyozzák: így például B. Lőrinczy Éva, Simonyi Szinyei, Klemm és még Szabó Dénes is elsősorban stilisztikai sajátásnak tartották a feltétel kifejezését. Ez az álláspont is mutatja, hogy van stilisztikai értékük, s alkalmasak a nyelv színezésére, gazdagabbá tételére. A legmeggyőzőbb bizonyíték erre azonban irodalmunk, mely rendkívül sok feltételes mellékmondatot használ, főleg stilisztikai szerepük miatt.

A feltételes mellékmondatok stilisztikai vizsgálata bizonyos mértékig új módszereket követel, már csak azért is, mert mondat ilyenirányú vizsgálatáról van szó. A mondatokat általában csak grammatikai szempontból szoktuk megfigyelni. A magyar nyelvészet ill. stilisztika régi adóssága egy olyan összefüggő mű, amely a mondatokat nem tisztán száraz grammatikai hovatartozásuk szerint, hanem stilisztikai szempontból is vizsgálná. Arany János is ezt sürgeti "Visszatekintés" c. munkájában. /v. ö. Bebesi István: A mondatok jelentéstana. Nyr. LI, 103./ Arany ezt írja: "Még szorosabban érdeklő a költői nyelvet a szók igazi jelentése, az összetétel, legkivált pedig a syntaxis, melyben leginkább kitűnik ereje."

Nem szabad azonban megfeledkeznünk egy igen értékes stilisztikai kézikönyvről sem, amely 1958-ban jelent meg. Fábrián Pál, Szathmári István

és Terestyéni Ferenc : " A magyar stilsztika vázlata " c. munkája ez, elég részletesen és elmélyülten foglalkozik a mondatok stilsztikai értékével. /235-294. o./ A mondattan a nyelv objektív tényeit vizsgálja./ez is a legfőbb hivatása/ de stilsztikai és esztétikai szempontokkal nem dolgozik, holott ezeknek is óriási jelentőségük van. Bebesi következőképpen foglalja össze a stilsztikai mondattanról alkotott felfogását a már fentebb említett cikkében :

"Általános nyelvi tények lélektani háttére válik egyszerre világossá, közönséges nyelvtani fogalmak értéke domborodik plasztikusan elének, miközben az érzelem fokait és a kifejezésükre szolgáló technikai eszközöket állítjuk párhuzamba."

Az egyes mondatfajok használata nagymértékben befolyásolja a stilst. Pl. Gárdonyi rövid mondatai tömör, könnyen áttekinthető stilst teremteneek - Eötvös József körmondatai viszont ünnepélyes, fennem szárnyaló stilsról tesznek tanúbizonyságot. Érdekes eredményre jutnánk akkor is, ha megfigyelnénk, hogy az egyes műfajokon belül milyen mondatfajok jutnak a legnagyobb szerephez. /Valószínű, hogy itt is van valamilyen törvényszerűség mutatkozik./

Minden mondatfajta teremt valamilyen légkört, hangulatot, amely aztán nagymértékben befolyásolja a stilus milyenségét. Pl. ha kijelentő mondatot használunk, azzal azt akarjuk kifejezni, hogy teljesen objektívek vagyunk, nem fűz bennünket túl sok érzelem a mondatban kifejtett gondolathoz, mondanivalóhoz. Pl. :

" A nap lement,
Eljött a csend,
Szellőzött felhők között
Merengve jár a holdsugár." /Petőfi/

Nézzünk meg most egy kérdő mondatot is. Látni fogjuk, hogy mennyire más szerepet tölt be, mint az előbbi :

"Mikor fogunk már összefogni?
Mikor mondunk már egy nagyot
Mi elnyomottak, összetörtek,
Magyarok és nem-magyarok?" /Ady/

Dinamizmus, élénkség, drámai erő jellemzi ezt a mondatfajtát, ezért a szépirodalmi stilus kedvelt kifejező eszköze. Ha pedig ünnepi, fennkölt hangulatot akarunk teremteni, szívesen nyulunk a körmondati formához. Zlinszky Aladár Eötvös egy körmondatát idézi "Stilsztika és verstan" c. tanulmányában. /A magyar stilsztika

utja 131. o. / Kétféle szempontból is idevelető ez a mondat : mint körmondat, és mint feltételes mellékmondatokból álló konstrukció bizonyítja az utóbbi kifejező erejét, s hogy milyen nagy mértékben lehet segítségével ünnepélyes gondolatokat is mondat formájába önteni.

«Ha minden fáradozás, melyet embertársaink javára fordítanánk, hasztalan volna, s legnemesebb törekvéseinknek nem lehetne senmi eredménye ; a magasabb vágyaink nem teljesülhetnének, s a szép s a jó soha nem győzhetne a világon : még akkor is e nyomorult létnek legszebb része azoknak jutott, akik csalódásukat sirukig megtarták, s ők nem győztek is legalább végső leheletig nemes célokért küzdöttek. »

A stílusjelenségek mindig valamilyen nyelvi formában nyilvánulnak meg - így a mondatok jelentésében és formájában kifejeződő értékek felderítése és rendszerezése változatos nyelvi anyagot igényel. A nyelvi anyag /első-sorban a szépirodalom köréből, regények, elbeszélések, költemények, tudományos értekezések, újságok nyelvéből/ rendelkezésre áll, a maga sokféle stíluslehetőségeit rejtve.

-

Az összegyűjtött feltételes mellékmondatok kategorizálása sajátos jelentéstartalmuk miatt korántsem lehetett egyértelmű. Nem lehetett pl. csak kimondottan asszerint csoportosítani őket, hogy a mellékmondat a főmondat melyik hiányzó mondatrészét fejezi ki mondat alakjában, tehát a mellékmondatnak milyen mondatrész felel meg a főmondatban. Ez tisztán grammatikai osztályozás lenne, s segítségével csak nagyon is kismértékben jutnánk közelebb a feltételes mellékmondatok megismeréséhez. Szükségessé vált a más szempontú vizsgálat is, méghozzá főleg a stilisztikai eszközök figyelembe vétele. Egyes mondatok grammatikailag sehová sem sorolhatók - legalábbis megnyugtató biztonsággal nem - stilisztikailag azonban rendkívül kifejezőek, színesek. Irodalmi művekben akadtak ilyenek főképpen, érthető is, hiszen írónk arra törekednek, hogy minél változatosabbá tegyék nyelvüket.

Változatos, sokféle kategória alakult ki. Az egyes kategóriák elnevezése teljesen önkényes, nevüket onnan kapták, hogy milyen funkciót töltenek be az irodalmi alkotásban, szövegben. Természetesen ezek a csoportok nem választhatók el mereven egymástól, nem szilárd, kialakult kategóriákról van szó,

átmennek egymásba, és még az egyes csoportokon belüli mondatok sem egyforma színezetűek. Egyik nagyobb, másik kisebb mértékben élénkíti a stílust. Fontossági sorrend szerint sem sorakoztathatjuk fel őket - miadegyiknek megvan a maga szerepe, jelentősége.

1. Fokozási kifejező feltételes mellékmondat.

Egyes mondatok a feltétel kifejezésén túlmenően bizonyos mértékig arra is rámutatnak, hogy az egyik tagmondatban kifejezett cselekvés a másikhoz képest jóval intenzívebb.

«Ha az iménti fondásra nevettek az emberek, most röhögnek.» /Szabó Pál : Harangoznak. 16./

A "nevettek - röhögnek" kifejezések a cselekvés erősségének növekedését fejezi ki, érdekes módon feltétellel. Bizonyos mértékig még az igeidők is kifejezik ezt a cselekvésbeli fokozódást. A mellékmondat igéje mult idejű, a főmondaté pedig jelen idejű. A cselekvés fokozódásával időben is közelebb kerül hozzánk. Ugyanez látható egy másik példában is, szintén Szabó Pálnál. A "Harangoznak" c. regényben. /105. old./

«Ha az imént hallgattak, bezzeg beszélnek most.»

Hasonló az előző mondat konstrukciójához, azzal a különbséggel talán, hogy az utóbbiban a főmondatban még egy nyomósító szócska is szerepel :
a b e z z e g.

Érdekes módon fejezi ki a fokozást a következő mondat :

«Csak az öreg Samu bácsi ül kinn a tornácán, a szokott helyén. ha lehet : még tisztább gatyáiban és ingben, még mozdulatlanabb tartással.»

/Kodolányi : Feketeviz, 81. /

Itt a "ha lehet" szerepét úgy foghatjuk fel, hogy az író azt akarja vele kifejezni : egyáltalán olyan tiszta ruhában szokott Samu bácsi kint ülni a tornácán, hogy annál tisztább szinte már nem is lehet egy ruha.

A fentiek érvényesek a következő példára is :

«Ha lehet, még inkább a foga hegyére szedi a szót.»

/Sz. P. : H. 211./

Meg kell még jegyezni, hogy az ilyen "ha lehet"-ből álló mellékmondatok után a főmondatban általában fokozott melléknév vagy határozószó következik :

pl. : ha lehet, még tisztább
ha lehet, még inkább

2. Nyomósító funkciós feltételes mellékmondatok.

Ebben a csoportban olyan mondatokról lesz szó, amelyek mellékmondata nyomósítják a főmondatban kifejezetteket. Ez a nyomósítás többféleképpen történhet.

a./ Leggyakrabban a mellék- vagy főmondatban szereplő se tiltószócska fejez ki nyomósítást :

«Több nem kéne nekem osztán, ha folyna se, /ti. sör/
«Hozzá még nem piszkál bele a jászolba, ha történe-
tesen itt van se.» /Sz. P. H./

«Há a villám csapott volna be, akkor se tüntek volna el rémültebben a sakterék, mint így.» /Sz. P. : H./

«. . . ennél már ő nem tud szebbet mondani akkor se,
ha szentül kukorékol az erőlködéstől.» /Sz. P. : H./

Ennél a két utóbbi példánál a főmondatban álló «akkor se» fejezi ki a nyomósítást. Ilyen típusú mondat még jó néhány szerepel a példák között. Mindennapi beszédünkben is gyakran használjuk :

pl. : Akkor se megyek el, ha ő maga kérne rá.

b./ A fenti csoporthoz áll közel a következő mondat, melynél a mellékmondatban szereplő «nem» tagadószócska fejezi ki a nyomósítást :

«Marikának nagyon szép boája van, de mikor te-
gye a nyakába, ha most nem ?» /Sz. P. : H./

c./ Az eddigi két alcsoporttal ellentétben a következő mondatokban a fő- vagy a mellékmondatban szereplő «is» nyomósító szócska fejezi ki a nyomósítást, néha az «akkor»-ral együtt.

«Ha másnak van esze, akkor neki is van. /Sz. P. : H./

«Ha úgy, akkor ő is úgy.» /Sz. P. : H./

Az utóbbi mondat a nyomósításon kívül más stilisztikai szerepet is betölt. A fő- és mellékmondat is hiányos, az ige nincs kitéve, de így is, sőt ilyen hiányos alakban még szemléletesebben fejezi ki a mondanivalóját : Így értelmezhető : Ha úgy tesz, úgy cselekszik, akkor ő is úgy. Rövidségével, tömörségével tudta ezt a stilisztikai hatást elérni - kevesebb

szóval többet, súlyosabbat mondott az író.

d./ A «hát» szócska is kifejezhet nyomósítást, a következő példák mutatják:

«Ha valaki ~~id~~ tűrni ebben a kutya életben,

hát Gyurka tud.» /Sz. P. H: 231. old./

«Istenes Juliska pedig, ha még eddig nem tud-
ta volna, hát most megtanulta, hogy egyetlen

lépés, és visszasüllyed oda, ahonnan jött, kö-

nyörtelenül» /Sz. P. : H. 202. old./

A nyomósítás itt még szembetűnőbb, mert a mellékmondatban szereplő, «tudta volna» feltételes módot a főmondatban kijelentő mód követi, így bizonyos mértékig még ez is hozzájárul az erősítéshez.

3. Bizonytalanságot kifejező feltételes mellékmondatok.

Ha valamiben nem vagyunk egészen biztosak, nincsnek pontos értesüléseink valamilyen esetről, cselekvésről, a hétköznapi beszédben is gyakran használjuk ezeket a bizonytalanságot kifejező szavakat: lehet, talán, esetleg, bizonyára, ha ugyan.

Nézzük meg, hogyan használják őket íróink.

a./ «... az ebédet is megfőzte, /ha ugyan volt mit»

/Urbán E. : Kemény új. 24. old./

«Csak nevetgélne ugyan, ha tudna.» /Sz. P. : H. 125. o./

Mindkét mondatban az ugyan szócska járul elsősorban a bizonytalanság kifejezéséhez, de itt még más stilisztikai eszközöket is figyelembe kell vennünk. Az első példában a hátravetett, zárójelben álló mellékmondat kétségkívül bizonytalanságot fejez ki. Az utóbbiban inkább mind a fő-, mind a mellékmondatban szereplő feltételes mód enged erre a szerepre következtetni, bár a főmondatban álló «Ugyan» még inkább alátámasztja ezt a funkciót. Szembetűnő még az is, hogy ebben az alcsoportban a mellékmondat hátul, a főmondat után áll,

b./ «Annus meg nyolcra indul és négy-ötig ha ott
van a hivatalában.» /U. E. : K. 21 old./

Kétféle eszközt is találunk ebben a mondatban a bizonytalanság kifejezésére: az első eszköz a «négy-ötig» kifejezés, ami már tartalmában is ingadozást fejez ki,

A másik eszköz a feltétel és a ki nem tett, „esetleg”, amely azonban könnyen odaérthető, kitehető.

„... a műveletlen XIX. század, amelyet ötven év alatt, ha egyszer bírná valami a fásultságából felrázni, s ez a valami Balzac ur Szamárbőr c. regénye.”/R.-V. : A k. k. 54. old./

Ebben az esetben is kitehető valamelyik bizonytalanságot kifejező szócska : „talán”, „esetleg” stb. Hiányuk itt tömörebbé és kissé különlegesebbé teszi a stílust. Ez a két utolsó mondat tulajdonképpen már nem is igazi feltételes mellékmondat, inkább feltételes mondatrésztől beszélhetünk itt. Klemm a következőket írja az ilyen típusú mondatok kialakulásáról :

„Néha közös állítmánya van a két mondatnak, azért a főmondatba csak odaértették. A két mondat azután együvé olvadt s a ha „legföljebb” jelentésű határozószóvá lett : Talán keddre /haza megyek/.

ha haza mehetek. Tört. T. 1900. 265.” /KLEMM : Tört. Mondt. 599

4. Bizonytalanságot kifejező – fokozó jelentésárnyalatu feltételes mellékmondat.

„... majd szétpattannak benne az ideggócok, ha ugyan széjjel nem pattant már némelyi k.”/Sz. P. : H. 117./

„Nagyon is maszatosak, ha ugyan nem sárosak.”

/Sz. P. : H. 28./

„Gyurka idestova tizenöt esztendő lesz, ha ugyan el nem mult.”/Sz. P. : H. 102./

„... a leány husz esztendő sincs... az ember meg már hatvan, ha nem több.”/Sz. P. : H. 127./

„Igaz, hogy ez szép nagy kert, megvan vagy nyolcvan-száz öl, ha nem több.”/Sz. P. : H. 73./

Mind az öt mondatban megfigyelhető, hogy a mellékmondat a főmondatához képest többet fejez ki, intenzívebb a cselekvése. Ez a fokozódás azonban nem egyenesen, minden feltétel nélkül következik, van benne bizonytalanságot kifejező árnyalat is. Főleg a bennük szereplő, „ha ugyan”, „ha nem” fejezi

ki ezt a bizonytalanságot, /Ugyanakkor grammatikailag megegyezik a szerkezetük is./

Pl. az első mondat esetébe a főmondatban azt állítjuk, hogy „...majd szétpattannak benne az ideggócok”. Az ezután következő mellékmondat bizonyos mértékig változtat az előbb elmondottakon. Feltételezi azt, hogy némelyik ideggóc már meg is pattant, tehát az előző tagmondatához képest többet fejez ki.

Tartalmilag, stilisztikailag is rendkívül jelentősek ezek a mondatok. Érdekes a formájuk is. Éppen úgy, mint tartalmilag, nincs szoros, elválaszthatatlan kapcsolatban a fő- és mellékmondat. Sokszor pont választja el őket. Ez is jelzi, hogy a beszélőnek, illetve írónak csak utólagos megállapítását fejezi ki a mellékmondat. A következő mondat is lényegében idesorolható. Bizonytalanságot fejez ki, de oly módon, hogy a mellékmondat nem fokozza a főmondatban elmondottakat, hanem éppen ellenkezőleg, jelentéktelenebbnek nyilvánítja őket.

„Sulya, ha sulynak lehet nevezni - 0.064 grammot tett.”
/R.-V. : A. k. k. 74./

5. Még szorítást kifejező feltételes mellékmondatok.

Ezekre a mondatokra az jellemző, hogy a mellékmondat valamilyen módon korlátozza, leszűkíti, megszorítja a főmondatban elmondottakat.

„Gyurka tán egy esztendővel öregebb, ha igaz”

/Sz. P. : H. 106./

„Bölcs indítvány volt, ha igaz.” /R.-V. : A k. k. 46/

„Belebuja most a fürdőbe, ha volna. Vagy ha tudna.” /Sz. P. : H. 205./

Stilisztikailag érdekes az utóbbi, hátravetett, különálló mellékmondat. Utólagos asszociáció eredménye, az író még inkább korlátozza azt a lehetőséget, /feltételes módban áll a főmondat igéje/ amelyet a főmondat magában foglal.

„Egészségetekre kívánom az iccai nyugodalmat,

- Köszönöm, Hasonlóképpen kívánom, ha vót egy kicsi” /Sz. P. : H. 118./

Érdekes ez a mondat szerkezet. A „Hasonlóképpen kívánom, ha vót egy kicsi”

tagmondatok semmilyen kapcsolatban nem állnak egymással, hanem mindkettő az előző mondat "iccai nyugodalmat" részére vonatkozik. A főmondat cselekvése azonban csak akkor megy végbe, ha a mellékmondat állítása lehetővé teszi a főmondat cselekvésének véghezvitelét, természetesen a multig vonatkoztatva. Ezek a mondatok kissé vitathatók hovatartozásukat illetően - bizonytalanságot is kifejeznek, de inkább a megszorító funkciójuk az elsőrendű.

6. Ráhangyó funkciójú feltételes mellékmondatok.

Ebbe a kategóriába azok a mondatok kerültek, amelyekben az egyik tagmondat valamilyen módon, kissé beletörődésszerűen igazolja a másik tagmondat állítását, cselekvését, felszólítás, óhaj formájában, vagy egyszerű kijelentéssel.

a/ Legkönnyebben felismerhető típust az u. n. "ha már" -ral kezdődő mellékmondatok alkotják.

"... ha már el akarsz menni hazulról, legalább kérj engedelmet." /K. J. : F. 41./

"Dezső azt mondja, hogy most csakugyan meg kell rázni a körtefákat, meg a szőlőlugast, ha már nincs itthon Laci apja." /K. J. : F. 4./

"Hogy az Isten nem is tudja magához szólítani, ha már az eszét elvette." /Sz. P. : H. 236./

"Ha már egyszer új életet kezd az ember, kezdje újév napján." /Népszabadság, 1960. dec. 2. II./

Ez a leggyakoribb típus a feltételes mellékmondatok ráhangyós csoportjában.

A mellékmondat általában a beszélő, ill. író akaratától teljesen független cselekvést, történést foglal magában, amellyel a beszélő, író talán nem is ért egyet, de beleegyezik kis változtatással, valamilyen kívánsággal, felszólítással, esetleg paranccsal, amelyek aztán a főmondatban kapnak helyet. Megfigyelhetjük, hogy ezekben az esetekben a főmondatban az ige felszólító módban áll.

b./ «Há hozzáfogott, hát meghengergőzik benne istenesen.»
/Sz. P. : H. 272/

«De ha a Mariskát elragadta a szerencse, Lajos nem kapaszkodik belé.» /NÉMETHI LÁSZLÓ : Bűn. 6./

Az első mondatban jobban szembetűnik a ráhagyás, ugyanis a főmondatban ki van téve a «hát» szócska, amelynek jelentése is belenyugvást, ráhagyást fejez ki. A mellékmondatban pedig kitehetjük a «már»-t is:

Há már hozzáfogott; hát meghengergőzik benne. . . stb.

A második mondatban nincs egyáltalán ilyen utalószó, de könnyűszerrel kitéhető.

Ennél a csoportnál az ige mindkét tagmondatban kijelentő módban áll.

c./ «Ha pedig parasztra akarsz menni, hát tessék.» /U. E. : K. d. 10/
«Ez kar, öcsém, ha éppen tudni akarod?» /K. J. : F. 44/

Ezek a mondatok bizonyos helyke, fellengzős ráhagyást fejeznek ki. A beszélő v. író tudatában van fölényének - ezt fejezik ki ezek a mondatok.

Az ilyen hátravetett feltételes mellékmondatok fejezik ki legerősebben a ráhagyást.

«Ha tudják, hát hadd tudják, most már végképpen neki ereszi magát.» /t. i. a sirásnak/ /Sz. P. : H. 152./

Főleg a «hadd» fejezi ki itt a ráhagyást, a teljes belenyugvást. A köznyelv is szívesen használja ezt a formát: pl. Ha jön, hát jön. stb.

7. Kérdő mondat után következő feltételes mellékmondatok.

«Mit ér már az élet, ha te otthagytál?» /K. J. F. 86/

«Mir mászol a fára, ha leesel, hé?» /Sz. P. H. 105/

«Hát mit csináljak, ha nem ér össze!» /Sz. P. H. 183/

«Miért vettél el, ha nem szeretsz?» /K. J. F. 68./

Ezek a mondatok grammatikailag mind magyarázó színezetűek. Stilisztikailag színező hatásuk van, főleg azért, mert kérdő mondat után következnek.

8. Hiányos feltételes mellékmondatok.

Ezekre a mondatokra az jellemző, hogy csak mellékmondatokból állnak, a főmondatuk teljes egészében hiányzik.

a./ «Csak megfőtt tán. . . Ha nem főtt volna. . . Feje eltűnik, majd a válla is.» /Sz. P. H. 41/

«Tán ha kegyesebb lenne hozzá, még nyájasabb.» /Sz. P. H. 50/

«Pedig ha tudtam volna.» /K. J. F. 17./

«Hátszen, ha vigyázol.» /Sz. P. : H. 100/

Ha megvizsgáljuk az előbbi mondatokat, azt látjuk, hogy főleg töprengést, vívódást fejeznek ki, egyáltalán nem biztos a beszélő abban, /amire a mellékmondat tartalmából mi is következtetni tudunk/ s ezért inkább el is hallgatja, b./ Más esetekben éppen óhajtást, valamilyen kívánságot fejezünk ki feltételes

formában Klemm Antal így ír erről: «A főmondat elhallgatásából keletkeztek a ha -val bevezetett óhajtó mondatok. A főmondatot gyakran indulatszó pótolja. /ó, hej, vaj, / s ez néha egybetapadt a ha kötőszóval vajha óhajtó szócskává. Így tehát a mellékmondat főmondat rangjára emelkedik. Pl. Hideg föld nászi ágyad, ha nyughatnám én is veled! Gyulai Költ. 34» /KLEMM : Tört. Mondt. 398./

Igy alakultak ki a következő formák is:

«Ha ilyen házban élhetne, ilyen udvaron!» /Sz. P. : H. 75./

Kívánság óhajtást fejez ki ez a főmondatértékű mellékmondat. Természetesen a főmondat is odaérthető a mellékmondat mellé, főleg a szövegkörnyezet segít a kiegészítésében. Az előző mondat kb. így hangzana a hiányzó főmondat kiegészítve: «Ha ilyen házban élhetne, ilyen udvaron, nagyon boldog lenne.

«Ha Gyurka meghalna, de azért meg is maradna. . .

hogyan látná meg, mennyire meggyászolta őt.» /Sz. P. H. 113./

«Ha tudná, mennyire szeretem és megértem őt.» /K. J. : F. 12./

«Hej, Debrecen,

Ha rád emlékezem I. . .» /Petőfi : Egy teleim Debrecenben./

Igy sóhaj fel a költő, s e két sor elolvasása után még nem tudnánk, mit is akar kifejezni ezzel a hiányos mellékmondattal. A vers további menetéből azonban azt is kitűnik:

« . . Sokat szenvedtem én tebenned,

És mindamellett

Oly jólesik nekem,

Ha rád emlékezem.»

Udvarias, kissé finomkodó megszólításokban is gyakran találunk hiányos feltételes mellékmondatokat :

„Kérem, nagyságos uram, ha meg nem sértem” /N. L. F. 8./

Hiányos feltételes mellékmondatokból áll a következő szólásszámhárom menő kifejezés is : „Majd ha fagy, hó lesz nagy.” /U. E. : K. d. 12./

Kb. ilyen jelentésű főmondatnál egészíthető ki : akkor csinálom meg, akkor megyek el, stb. A tulajdonképpeni jelentése az, hogy a beszélőnek, írónak egyáltalán nincs is szándékában véghezvinni a cselekvést.

„Ha önálló mondatként, valamely kérésre adott elutasító válaszul használjuk ezt a kifejezést, azt jelenti : arra ugyan várhatsz, azt ugyan lesheted”, vagy más szóval : „sohanapján”. Az elutasító választ még jobban kifejezi a teljesebb alak :

Majd ha fagy
Hó lesz nagy,
Répa terem
Vastag, nagy.

Ugyanis az az időpont sohasem fog bekövetkezni, amikor télen répa terem.” /O. Nagy Gábor : Mi fán terem : 91./

A mindennapi szóhasználat is szívesen alkalmazza a hiányos feltételes mellékmondatokat. Főleg kívánságot, óhajtást fejeznek ki velük :

Pl. : ó ha eljönne ! kb. így egészíthető ki : De jó lenne !
jaj, ha láthatnám !

Sokszor a főmondatban lappang a feltételes mellékmondat, könnyen kitehető de ezen kívül a feltételes mód is utal rá :

„Imádságos könyvet kérnék,
Higgye meg, most oly jól esnék.”

/Vörösmarty : A szegény
asszony könyve./

Igy egészíthető ki : Imádságos könyvet kérnék, ha adna.

Mellékmondat nélkül a főmondat ebben az esetben sokkal kifejezőbb stilisztikailag - sokkal finomabb formában fejeződik ki a kívánság, kérés, mint mellékmondati formával.

Az eddigiekben - egy-két kivételtől eltekintve általában prózai művekből vett feltételes

mellékmondatok stilisztikai szerepét vizsgáltuk. Érdekes azonban megfigyelni azt is, milyen szerepet töltenek be a költészetben.

Az eddigi kategóriák nem változnak, a versekben előforduló feltételes mellékmondatokra is érvényesek: - esetleges hangulati, esztétikai többletre kell itt felfigyelnünk.

Számtalan versből idézhetnénk, de itt most csak néhányat említek, főleg olyanokat, amelyekben több feltételes mellékmondat is szerepel.

Az összegyűjtött példák alapján arra lehet következtetni, hogy a költők legszívesebben akkor használják feltételes mellékmondati formát, amikor mondanivalójuk túlfutott, érzelmekkel teli, gondolataik magasan szárnyalnak. Legjobb példa ennek bizonyítására Vörösmarty Mikály "A Guttenberg albuma" c. költeménye:

«Majd ha kifárad az éj s hazug álmok ~~szűnnek~~ szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt ;
Majd ha kijő a kard az erőszak durva kezéből
S a szent László korát nem cudarítja gyilkos ;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dus
S a nyomoru pór nép emberiségre javul ;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó szív megismeri az észet ;
Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával
És eget ostromló hangokon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve : « Igazság ! »
S e rég várt követelt végre leküldi az ég :
Az lesz csak méltó díndal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelet akkoron ad a világ.»

Feltételes mellékmondatok sorozata az egész költemény -- egy hatalmas, mély gondolatokat tartalmazó feltétellánc. /Mindegyik tagmondat grammatikai szempontból időhatározói jellegű./ Az ötször egymás után megisméltető "majd ha" nagyszerűen fejezi ki a párhuzamosan egymás mellett haladó sor értelmi és érzelmi fokozódását. Ezek a feltételes mellékmondatok foglalják magukban mindazt, ami a vers végén álló főmondat cselekvéséhez szükséges.

Különösen sok feltételes mellékmondatot találunk a forradalmi költészetben : csapongó gondolatokat, az eshetőségek latolgatását, sőt fenyegetést is ki

lehet vele fejezni :

•Mi lesz, hogyha Dózsa György kósza népe
Rettenetes nagy dühvel özönöl,
Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz ?
Rabló várattokból merre fut
Hitvány hadatok ? Ha majd csörömpöléssel
Lecsukjuk a kaput ? /Ady : Dózsa György unokája vagyok én./

•Mi lesz, ha egyszer szikrát vet a szalma,
S fellángol e táj, e néma, lomha ?
Ha megutálva száz here pimaszt már,
Vihart aratva zendül a magyar nyár ? /Juhász Gy. : Magyar nyár 1918./

Petőfi költeménye, a 'Ha férfi vagy, légy férfi' c. vers is sok feltételes mondatot tartalmaz. Minden versszaka ezzel a formával kezdődik : így fejezi ki a buzdítást, bátorítást.

Az 'Egy gondolat bánt engemet' c. Petőfi vers befejezése is feltételes mellékmondatok sorozata - pergő, eleven, riadószerű sűrokban.

Ugyanakkor előfordul a feltételes mellékmondati forma a legfinomabb lírai hangulatu költeményekben is.

•Hogyha már nem szeretsz,
Az isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
ezerszer áldjon meg. /Petőfi : Reszket a bokor, mert. . ./

•Ha mosolygós mosolya csupa csillag,
De ha szomjazom, akkor friss patak. /József A. : Csudálkozás az életben/

•S ekkor még szívem kigyul,
Mint hosszú, téli éjjelen
Montblanc örök háva, ha túl
A fölkelő nap megjelen. /Vajda : Husz év múlva./

•Áldj meg, ha ithagysz, áld akkor is,
Ha rossz voltam. /Ady : Ha holtan találkozunk./

Ezek a példák, és ez a csoportosítás korántsem ad kielégítő képet a feltételes mellékmondatok szerepéről a költészetben - csak a legélesebben elkülönülő árnyalati hatások kiemelésére szolgál, s annak bebizonyítására, hogy a feltételes mellékmondatok színes, változatos stílust teremtenek.